

examined. In the article was made an attempt to point out theoretical framework of political protest research. Political protest arises and exists not only due to inefficient political power or actions of individuals or social groups oriented on protest were found out. But also due to different reasons such as ethnicity, religion, language objectively present in society and causing protesting mood.

Keywords: political protest, politics, political life.

УДК 329-055.2

Карнаух А. А., Левінська З. С.

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ ДО ТИПОЛОГІЇ ЖІНОЧИХ РУХІВ

Невід'ємною частиною становлення, розвитку та діяльності жіночого руху є його класифікація. Різноманітність типологій жіночих рухів підтверджують його провідне місце у суспільно-політичному житті.

Ключові слова: жіночий рух, український жіночий рух, ідеологія, фемінізм, фемінізація, типологія жіночого руху, історичний досвід, консервативний напрям, ліберальний напрям, радикальний напрям жіночого руху.

Дослідження жіночого руху набуває особливого значення в умовах трансформації та соціально-політичних змін в суспільному житті. Відбувається масове залучення жінок до участі у різних сферах суспільно-політичного життя. Проблема прав жінок стосується сфери комунікації та взаємодії жіночого руху і влади, саме тому визначення поняття і типології жіночого руху є дуже актуальною проблемою сьогодення в українському політичному просторі, а також за його межами. Поняття жіночого руху має свою досить довгу передісторію. У XIX – XX ст. в науковому середовищі даний термін використовувався у широкому та вузькому значеннях. У широкому сенсі він означав участь жінок у визвольному русі, у вузькому – самоорганізацію у союзи та спільноти з метою досягнення рівних з чоловіками громадянських і політичних прав. В Україні жіночий рух формувався переважно під впливом загальноєвропейського руху, однак мав і свої, властиві тільки Україні, прояви та форми розвитку, зумовлені територіальним розмежуванням країни та специфічним становищем нації, яка за історичними обставинами перебувала у складі різних країн. Жіночий рух України не є абсолютно новим явищем в українському соціумі, доцільніше було б говорити про його відродження. Українське суспільство має історичний досвід існування жіночого руху і тому, на сьогодні, саме на етапі його сучасного становлення, в умовах пошуку об'єднавчої ідеї та формування ідеології, надзвичайно важливими є знання його історичних передумов, усвідомлення традицій, а також визначення структури самого жіночого руху, без яких розвиток на сучасному етапі не має перспективи.

Метою даної статті є визначення поняття жіночого руху, а також здійснення комплексного аналізу основних ідеологічних течій і класифікацій жіночого руху на базі робіт як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Феномен участі жінки у діяльності жіночих рухів України породжений діалектичною єдністю потреби національного визнання та потреби відстоювання свого статусу як рівноправного члена соціуму. Українська жінка, шляхом досягнення національного визнання, вбачає можливість здобути рівність у всіх суспільних сферах життя.

Проблемами історії становлення, а також типологією українського жіночого руху займалися такі вітчизняні дослідники: М. Богачевська-Хомяк, Л. Смоляр, О. Маланчук-Рибак, О. Кісь, Т. Мельник, Н. Ковалишина та багато інших. Окремо слід відзначити працю Ярош О. Б., присвячену дослідженням жіночих організацій України та їх ролі і діяльності у політиці в кінці XX ст.[1] У своїй праці «Дума України - жіночого роду» відома дослідниця генези жіночого руху М. Богачевська-Хомяк розкрила свої погляди на діяльність жінок і жіночих

рухів у політиці. Авторка намагається розкрити всі аспекти саме українського жіночого руху, проаналізувати його ідейно-теоретичні засади та визначити типологію[2].

Монографія Л. Смоляр «Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX ст. – поч. XX ст. Сторінки історії» являє собою комплексне дослідження жіночого руху в історичному, соціокультурному та політичному аспектах. У цій роботі авторка акцентує увагу на боротьбі жінок за свої права, а також на тому, що соціальна диференціація українського суспільства значною мірою сама визначала цільові орієнтації тих чи інших жіночих організацій та рухів[3].

Аналізуючи жіночі рухи науковці, з-поміж яких можемо виділити О. Ярош та Л. Смоляр, класифікують їх діяльність за різними напрямками, формами, проте виділяють спільні загальні характеристики на які ці рухи орієнтуються:

-добровільна участь людей, які мають спільну мету і можуть помітно впливати на загальну справу;

-розробка власної концепції і ідеології, на які можна спиратись впродовж подальшої діяльності;

-спільне поле діяльності, спільні інтереси та цінності;

-вільне волевиявлення та відстоювання своїх прав [4,с. 232-242; 5, с. 229-236].

Жіночий рух в Україні на протязі історії свого формування розгорнув широку діяльність у різних напрямках, серед яких суспільна, політична, економічна, просвітницька та благодійна діяльності. Жіночі організації активно співпрацюють з молоддю, захищають права жінок у різних сферах.

Стосовно різновидів жіночих рухів, слід навести класифікацію О. Ярош, яка типологізує жіночі рухи:

I. За масштабами своєї діяльності: міжнародні, всеукраїнські, регіональні і місцеві. З огляду на даний поділ, слід вказати на те, що українське жіноцтво, в своїй більшості, представлене останніми трьома типами, так як інтегрування з міжнародним жіночим рухом тільки починається, тому про масовість діяльності міжнародних організацій, на даному етапі говорити ще зарано.

II. За відношенням до влади: громадські, громадсько-політичні та політичні[6, с. 109-115].

Смоляр у своїй монографії «Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України друга пол. XIX – поч. XX ст.: сторінки історії» вирізняє та класифікує такі ідейні течії українського жіночого руху:

1. Традиційні жіночі рухи – це такі історичні організації і рухи, що відродились на ґрунті тих жіночих організацій, що діяли в різні історичні періоди і на різних теренах України. В цю групу увійшли організації, які стоять на різних ідейних позиціях. Серед них потужна організація «Союз Українок», що відновив роботу з кінця 80-х років XX ст. у західних областях, а згодом і на всій території України. Основною метою руху є спрямування творчих сил українського жіноцтва на відродження у суспільстві історичних святинь та духовної культури українського народу. Традиційні завдання були покладені в основу діяльності «Жіночої громади» (утворена у 1991 році), яка сприяла відродженню громадянського суспільства, підвищенню соціального статусу жінок в країні, подоланню дискримінації жінок. Традиційне завдання жіночого руху України, а саме – досягнення жінками рівних прав і з чоловіками та утвердження української державності поставило «Всеукраїнське товариство ім. О. Теліги», сформоване у 1993 році. Також, слід зазначити, що у руслі традиційного напрямку українського жіночого руху були створені та працюють такі жіночі організації як: «Румунські пані», Єврейське жіноче товариство «Милосердя», «Спілка Жінок України»(СЖУ), яка приділяє значну увагу благодійному напрямку діяльності.

2. Соціально-орієнтовані жіночі рухи: їх створення було відгуком на пекучі соціальні проблеми у суспільстві. Однією з таких гострих проблем постає проходження юнаками служби в армії. Відбувається об'єднання жінок для боротьби за права чоловіків і синів. Прямий наступ на родинне життя спонукає жінок долучатися до спільної діяльності. Однією з основних жіночих організацій, яка займається громадським контролем в армії є «Організація солдатських матерів

України»(ОСМУ). Ця організація об'єднала зусилля жінок-матерів, які прагнуть незалежності українських збройних сил. ОСМУ – це жіноче об'єднання, яке зосереджене лише на поліпшенні життя своєї родини і дотримується ідеології материнства у своїй культурній і політичній діяльності. Треба зазначити те, що значну роботу по дотриманню прав батьків загиблих воїнів, проводить «Запорізький міський фонд соціального та правового захисту сімей воїнів, що загинули у мирний час». Цими питаннями займаються також «Одеський комітет матерів загиблих воїнів», Ліга «Матерів і сестер – воїнам України». Серед жіночих рухів, які ставлять за свою мету поліпшення стану жінок і дітей, а також подолання демографічної кризи в Україні особливе місце займає Спілка жінок-трудівниць «За майбутнє жінок України»(СЖТУ). Соціально-орієнтовані жіночі рухи не виявляють активності у відстоюванні саме жіночих прав, так як орієнтуються на вирішення нагальних соціальних потреб.

3. Організації ділових жінок. Новий етап трансформації суспільства, важке економічне становище в країні призвели до того, що деяка частина українських жінок вдалася до активних пошуків шляхів економічного виживання. Внаслідок цього економічна активність виявилась у створенні жіночих об'єднань економічного характеру, на ґрунті ділових відносин. Серед них треба виділити такі як Київська федерація ділових жінок «Либідь», Кредитний союз «Жіноча взаємодопомога», «Асоціація жінок в агробізнесі» та інші. Отже, всі вищезазначені жіночі рухи спрямовують свою діяльність на зміну становища жінки у суспільстві і в політиці, намагаються досягти рівноправ'я з чоловіками, визнаючи при цьому рівність статей.

4. Феміністичні рухи. Спрямовують свою діяльність на трансформацію гендерних ролей і гендерних відносин. До цього різновиду відносяться об'єднання жінок, створені за професійним принципом, це насамперед жінки творчих професій. В Україні існують такі організації і рухи феміністичного типу як «Українська асоціація жінок-кінематографісток»(УАЖК), «Фемін інформ», «Асоціація гайдів України» (добровільна, неполітична організація молодих жінок і дівчат) та багато інших[3].

У діяльності жіночих рухів України сформувались дві тенденції:

1. **Традиційна тенденція або течія** – спрямована на відновлення звичаїв, утвердження національної мови, моралі, ідеї. Але патріархальна свідомість звужує політичну діяльність жінок до «хатніх справ».

2. **Феміністична тенденція** жіночого руху пов'язана з визначенням кола жіночих інтересів та їх захистом. Тому жінка прагне відстоювати своє суспільне становище на рівні із чоловіками, приймати участь у політичних процесах, відроджувати громадянське суспільство. Це відбувається завдяки об'єднанню жіноцтва у групи зі спільними інтересами і ідеями.

Серед зарубіжних науковців, у працях яких досліджено проблематику жіночого руху слід виділити В. М. Хвостова, Е. Н. Щепкіну, І. Новак та інших. Так, одна з лідерів ліберально-демократичного напрямку жіночого руху А. Н. Шабанова трактувала діяльність жіночого руху як «ініціативну діяльність жінок по самоорганізації у спільноти, союзи та клуби для боротьби за свої права» [7, с. 3-26]. Тобто, при розробці поняття «жіночого руху» спершу повинно було враховуватись те, що діяльність руху повинна включати у себе подолання різних перешкод владних структур і суспільства цілому.

Прибічники марксистської концепції розглядали явище жіночого руху з класової позиції і поділяли його на два типи:

1. **Буржуазний жіночий рух**, який включав у себе діяльність жіночих організацій, що об'єднували представниць привілейованих прошарків суспільства. Вони ставили за свою мету досягнення політичних прав і свобод.

2. **Пролетарський жіночий рух** – жіночий робочий рух без особистої інфраструктури [8].

Згодом жіночий рух відходить від класового критерію як провідного у історичному і політичному процесі. Жіночий рух трактується як різноманітність жіночих організацій, діючих з ціллю досягнення рівних з чоловіками прав у всіх сферах суспільної діяльності [9, с. 153-169].

У рамках жіночого руху можуть функціонувати різноманітні напрями, які мають свою особисту систему ідей, з котрих формується їх власна ідеологія, бачення майбутнього, синтезуються специфічні інтереси різних жіночих груп.

Дослідниця жіночого питання Т. А. Мельникова розрізняє ліберально-демократичний, пролетарський і націонал-патріотичний напрями жіночого руху. У сучасному жіночому русі, на її думку, діють ліберальний, соціал-демократичний, комуністичний, націоналістичний, націонал-патріотичний та релігійний напрями, які розрізняються своїми програмними цілями [10].

Західноєвропейські та американські вчені виділяють у своїх дослідженнях три основні напрями жіночого руху:

1. Консервативний напрямок наголошує на тому, що головним призначенням жінки вважається материнство. Дискримінація жінки у суспільстві заперечується державою. Основне завдання і призначення жінки – народження і виховання дітей.

2. Ліберальний напрямок – пропагує необхідність соціально-економічних та політичних реформ з метою соціального урівнення жінок з чоловіками. Погоджуючись з важливістю материнських функцій, представники цього напрямку закликають до залучення у політичне, соціокультурне і професійне життя жінок, що мають високу загальноосвітню і професійну підготовку. Представниці ліберального напрямку вважали, що позитивних змін у суспільстві можливо досягти за допомогою соціально-економічних і юридичних реформ. Жінки цього напрямку виступали, насамперед за розподіл хатніх обов'язків між чоловіком та дружиною, за збалансоване поєднання жінками професійних та родинних ролей, не заперечуючи важливості родини та материнства в їхньому житті [11].

3. Радикальний напрямок. Пропагує найбільш різкі і нетерпимі вимоги до владних структур. Його ідея базується на визнанні антагонізму чоловічої і жіночої статі. Його представниці вважають, що влада повністю зосереджена в руках чоловіків, а отже суспільство є патріархальним і повинно бути радикально перебудоване за допомогою здійснення жіночої революції.

Структуризуючи жіночий рух його також можна поділити за:

- інтегрованістю у політичну систему:

- а) формальний;
- б) неформальний

- за масовістю:

- а) численний;
- б) нечисленний

- за рівнем організованості:

- а) високоорганізований;
- б) слабоорганізований

- за ціннісною орієнтацією:

- а) державницький;
- б) антидержавницький

- за професійною діяльністю:

- а) освітянський;
- б) культурологічний;

- за конфесійною приналежністю:

- а) православний;
- б) католицький;
- в) мусульманський

- за етнічною ідентифікацією:

- а) однонаціональний;
- б) багатонаціональний;

в) представництво національних меншин [12].

Напрями і форми діяльності жіночих рухів, спрямовані на різні групи населення серед яких багатодітні жінки, безробітні, вдови, сироти, жертви політичних репресій, жертви насильства, жертви екологічних катастроф, малозабезпечені, молодь, самотні, об'єднання громадян і благодійні фонди, а також пенсіонери, науковці, підприємці, студенти, етнічні групи і національні меншини.

Слід зазначити, що досить цікавим є визначення типології жіночих рухів за Чулюковою С. А., яка поділяє жіночий рух неоднорідно. Дослідниця виділяє два основні напрямки у діяльності рухів :

1. Ліберально-реформістський (поміrkований) – виступає за реформи на користь жінок, перебудову суспільної свідомості по відношенню до «слабкої статі».

2. Радикально-екстремістський - акцентує увагу на питаннях шлюбу, сім'ї, а також сексуальних взаємовідносинах. Першопричиною всіх жіночих негараздів жінки ця течія вбачає у вічному «чоловічому шовінізмі». На їх думку, звільнення жінок можливе лише тільки завдяки шляху руйнації всіх інститутів, які створили чоловіки-гнобителі: держави, партії, армії, церкви, профспілки. Першочерговою ідеєю радикально-екстремістської течії є знищення сім'ї та надання сексуальної свободи жінкам [13].

Теоретики західної течії жіночого руху та фемінізму П. Еліот, Н. Мендел, виділяють такі їх різновиди:

1. Ліберальний включає в себе:

- припинення політичної, правової, економічної та соціальної залежності від чоловіків;
- забезпечення свободи та можливостей в отриманні і вдосконаленні освіти;
- прискорення процесу модернізації;
- введення законів, що призводили б до поліпшення статусу жінки;

2. Ліберально-класичний – орієнтація на зміну законів у політиці, що дискримінують жінок;

3. Елітарний лібералізм наголошує на тому, що жінки повинні мати значні переваги у суспільстві;

4. Радикальний – заперечує ідею рівності жінок з чоловіками, проголошує звільнення всіх пригнічених. Виступає за соціальні, економічні, політичні та психологічні експерименти.

5. Класичний (марксистський) – жінка визначається як власність чоловіка [14, с. 93-126].

На сучасному етапі у діяльності жіночого руху в Україні і за її межами сформувались і простежуються два основних типи тенденцій:

- перший з них пов'язаний і направлений на активізацію ролі жінки у громадсько-політичному і соціально-економічному житті суспільства, відродженні традицій, формуванні громадянського патріотизму, а також направлена на відновлення своїх традицій, національної мови, культури і моралі;
- другий полягає у відстоюванні і пропагуванні суто жіночих ідей і інтересів у громадському суспільстві [15].

Слід зазначити, що на сьогоднішній день жіночий рух розгорнув широкомасштабну діяльність у різних напрямках згідно зі своїми статутними положеннями. Це, насамперед, суспільна, політична, культурно-освітня, підприємницька, благодійна діяльність. Жіночі організації забезпечують соціальний і правовий захисти жінок, також у їх діяльність входить робота з молоддю. Проводяться наукові конференції, круглі столи, тематичні зустрічі, семінари з найважливіших питань і тем сьогодення.

Жіночі рухи України тісно співпрацюють з державними структурами, парламентськими комітетами, а також з міністерствами. Активною і корисною, на сьогоднішній день, є співпраця з Міністерством сім'ї, молоді та спорту, при якому створено Координаційну раду у справах жінок. Туди увійшли голови одинадцяти жіночих організацій, серед яких організація Союзу Українок, яка має своє представництво в Українській Всесвітній Координаційній Раді. Взаємодія жіночих рухів з владними структурами передбачає дві форми:

- а) через виборну систему;
- б) через громадську думку.

Сучасний жіночий рух, у своїй більшості, пропагує такі основні напрями:

- рівноправність з чоловіками у питаннях зайнятості і навчання;
- сервісний контроль над дітьми;
- контроль за народжуваністю;
- юридичну та фінансову незалежність жінок.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, слід вказати на те, що специфіка і типологія саме українського жіночого руху проявляється в наступному:

1. На початковому етапі у жіночому русі України переважала консервативна ідеологія «жінки-домогосподарки» та в даний час у ньому все більше наростають ідеї поміркованого характеру.

2. Українське жіноцтво взявши активну участь у боротьбі за незалежність країни не знаходить у повній мірі застосування своєї політичної суб'єктності.

3. Український жіночий рух ще не став масовим явищем. Лише зміна офіційного ставлення до проблем жіноцтва, громадянського суспільства і владних структур дасть можливість українським жінкам більш чітко усвідомити свої права.

4. Попри твердження державних діячів і чиновників про рівноправність жінок і чоловіків, в реальному житті жіноче суспільство залишається у значній мірі патріархальним.

Таким чином, жіночий рух в Україні може бути визначений як достатньо традиційний, який наслідує на даному етапі минулі і сучасні цінності та традиції.

Використана література:

1. Ярош О. Жіночі об'єднання України як суб'єкти державотворення кінця ХХ століття: Дис. канд. політ. наук // Волинський державний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – 195 с.
2. Богачевська-Хомяк Марта. Дума України – жіночого роду. – Київ: Воскресіння, 1993. – 110 с.
3. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.: сторінки історії. – Одеса: Астропринт, 1998. – 408 с.
4. Ярош О. Структуризація жіночих організацій України // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – К.: ІПЕНД, 2000. – Вип. 14. – С. 232-242.
5. Смоляр Л. О. Жінки України в роки першої світової війни // Наукові записки. Педагогічні та історичні науки: збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. Пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – Вип. 39. – С. 229-236.
6. Ярош О. Жіночий рух. Куди і навіщо // Віче. – 2001. – №3. – С. 109-115.
7. Шабанова А. Н. Нариси жіночого руху // Жінка в суспільстві. – 2008. – №4. – С. 3-26.
8. Арманд И. Ф. Статьи, речи, письма. – М.: Изд-во «Политиздат», 1975. – 287 с.
9. Айвазова С. Г. К истории феминизма // Общественные науки и современность. – 1992. – №6. – С.153-169.
10. Мельникова Т. А. Женское движение: традиции и инновации / Т. А. Мельникова. – М.: Изд-во «Мысль», 2000. – 182 с.
11. Идеино-политическая борьба и некоторые проблемы женского движения / Редкол.: Блинова Е. П. и др.; отв. ред. Н. А. Ковальский. – М.: «Мысль», 1981. – 254 с.
12. Дармограй Н. М. Жіночі об'єднання в Україні та їх громадсько-культурницька діяльність (90-ті роки ХХ ст.): Дис. канд. іст. наук / Київський державний університет культури і мистецтв. – К., 1998. – 153 с.
13. Чулюкова С. А. Общественные организации (объединения) и их роль в становлении гражданского общества: учеб. пособие. – М.: Издат. дом Академии естествознания, 2012. – 281с.

14. Елиот Патриция, Мендел Ненси. Теории феминизма // Введение в гендерные исследования. Ч. II: Хрестоматия. – Х. – СПб., 2001. – С. 93-126.

15. Фрондзей Я. Р. Жіночий рух в Україні (90-ті роки ХХ ст. – ХХІ ст.): автореф. дис. канд. іст. наук; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2012. – 20 с.

Карнаух А. А., Левинская З. С. *Разнообразие подходов к типологии женского движения*

Неотъемлемой частью становления, развития и деятельности женского движения является его классификация. Множество типологий женского движения подтверждают его ведущее место в общественно-политической жизни.

Ключевые слова: женское движение, украинское женское движение, идеология, феминизм, феминизация, типология женского движения, исторический опыт, консервативное направление, либеральное направление, радикальное направление женского движения.

Karnaukh A., Levinskaya Z. *Variety of approaches to the typology of the women's movement*
An integral part of the formation, development and activities of the women's movement is its classification. Many typologies of the women's movement confirmed its leading position in social and political life .

Keywords : women's movement, Ukrainian women's movement, ideology, feminism, feminization, typology of the women's movement, the historical experience, the conservative direction, the liberal direction, the direction of a radical women's movement.

УДК 316.485.22(5-15)(6-17)

Берестова Г.І.

МОЖЛИВОСТІ ПРОТЕСТНИХ ФОРМ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В НЕДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМАХ (НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВ БЛИЗЬКОГО СХОДУ ТА ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ)

Досліджено роль політичного протесту у боротьбі проти авторитаризму в державах Близького Сходу та Північної Африки. Увага автора зосереджена на причинах, соціальній базі та інших якісних характеристиках протестів, що мали місце в автократичних державах регіону протягом останнього десятиріччя. Дослідник у роботі особливий акцент робить на використанні насильства обома сторонами конфлікту, а також окреслює рамки протестного акціонізму, їх неконвенційність (нетрадиційність) в недемократичних політичних режимах. Проаналізовано практику політичного протестування в Ірані, Тунісі, Саудівській Аравії, Йорданії, Єгипті, Марокко та зроблено висновок про те, що радикалізація дій активістів відбувалася у відповідь на жорстоке насильство та застосування репресивного апарату з боку влади проти перших мирних демонстрацій.

Ключові слова: політичний протест, недемократичні політичні режими, Близький Схід, Північна Африка, «арабська весна».

За останнє десятиліття держави Близького Сходу зазнали відчутних потрясінь, які впливають на міжнародні процеси та відносини не лише в регіоні, а й у всьому світі. Безумовно, метою протестуючих є демократичні перетворення, серед яких належне забезпечення прав і свобод громадян та знищення всепроникаючої корупції. Варто зазначити, що революційні події в близькосхідному регіоні є складовою процесу демократичного транзиту, першим кроком якого стало повалення диктатур, та мало б спричинити режимні зміни. Низка дослідників вважає, що в регіоні реалізувалася модель «неузгодженого» (noncooperative) переходу до демократії, розроблена американським політологом М. Макфолом для посткомуністичних переходів, яка зазвичай розпочинається революційним